

УДК 811.111.2'37(045)

Н. В. Захарчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет)

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЙ АДРЕСАТА В ДІАЛОГІЧНИХ ФРАГМЕНТАХ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

У статті наведено короткий аналіз особливостей реалізації категорій комунікантів, зокрема адресата, в діалогічному мовленні. Автор визначає основні особливості діалогічного спілкування в англomовному дискурсі по відношенню до об'єкта мовлення та з'ясовує межу смислового сприймання та концентрації уваги у слухача шляхом визначення частотності вживання діалогів із різною кількістю реплік.

Ключові слова: мовленнєвий акт, правила комунікативного співробітництва, адресант, адресат, межа смислового сприймання адресата.

Постановка проблеми. На сьогодні важливим питанням взаємостосунків між людьми є питання комунікацій між ними. Проблема культури спілкування набуває, як ніколи, великого значення з огляду на інтенсивність розвитку міжнародних та міжособистісних зв'язків різних країн світу. Тому актуальність дослідження обумовлена загальною тенденцією розвитку сучасних лінгвістичних досліджень на всебічне розкриття прагматичного аспекту мовлення загалом, а також перспективою вивчення мовленнєвих актів у сучасній англійській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед лінгвістів, які досліджували процес спілкування, його структуру, види, особливості і мовленнєві акти, праці Н. Арютової, Л. Васильєвої, Д. Вегенера, Й. Дітмана, Т. ван Дейка, М. Нікітіна, Дж. Остіна, К. Пайка, Г. Почепцова, Дж. Серля, І. Сусова, З. Харіса та інших мають найвагоміший вплив на розвиток сучасної науки. Фокус на комунікативному аспекті вивчення дискурсу, зокрема визначенні категорій комунікантів, зосереджують П. Браун, Т. Ларіна, С. Левінсон, Дж. Ліч, І. Стернін та інші.

Основна мета цієї роботи полягає в аналізі особливостей реалізації категорій комунікантів, зокрема адресата, в діалогічному мовленні, для досягнення чого передбачається вирішити такі завдання: визначити основні особливості діалогічного спілкування в англomовному дискурсі по відношенню до об'єкта мовлення; проаналізувати правила комунікативного співробітництва і визначити межу смислового сприймання та концентрації уваги у слухача шляхом з'ясування частотності вживання різних діалогів, що відрізняються за кількістю реплік.

Виклад основного матеріалу. Важливою рисою будь-якого виду мовленнєвого спілкування є те, що воно включає в себе мовленнєвий акт. У типовій мовленнєвій ситуації, яка містить мовця, слухача та висловлювання мовця, з висловлюванням пов'язані найрізноманітніші види актів. Спілкуючись, мовець приводить в рух мовний апарат, вимовляє звуки. В цей же час він виконує інші акти: інформує слухачів або викликає в них роздратування чи нудьгу. Також мовець здійснює акти, які полягають в згадуванні тих чи інших осіб, місць тощо. Крім того він стверджує або запитує, віддає команду або робить доповідь, вітає або застерігає, тобто виконує мовленнєвий акт [1].

Передумовою здійснення мовленнєвого акту є, по-перше, наявність двох осіб – партнерів по комунікації: мовця, тобто відправника мовленнєвого повідомлення, та слухача, тобто адресата повідомлення, які виступають у певних соціальних ролях; по-друге, наявність соціального фонду знань і, по-третє, наявність певного предмету мовленнєвої комунікації.

Тому теорію мовленнєвих актів можна розглядати як логіко-лінгвістичну теорію, яка вивчає прагматику та структуру МА як одиниць мовної комунікації та мовної діяльності загалом [2]. Теорія мовленнєвих актів розглядає в якості основних одиниць людської комунікації не окремі слова чи навіть речення, як було зазначено раніше, а багатопланові у своїй структурі певні мовленнєві дії (локутивні акти), які виступають в якості носіїв певних комунікативних задач (т. б. в функції іллокутивних актів) і спрямованих на досягнення певних ефектів (т. б. в функції перлокутивних актів).

Типовим завданням мовленнєвого акту є вплив на думки адресата, коли той інтерпретує висловлювання мовця. Водночас спільні властивості мовленнєвих актів – це властивості кооперативної усвідомленої і розумної взаємодії декількох суб'єктів.

Незалежно від типу МА (асертив, комісив, експресив, директив чи декларація), можна виділити такі їх етапи: 1) докомунікативний – на якому виділяються ситуаційний і мотиваційний фактори, мовленнєва інтенція (намір), вся внутрішня мисленнєва підготовка висловлювання; 2) комунікативний (матеріалізація підготовленого висловлювання та сприйняття висловлювання слухачем); 3) посткомунікативний (відповідь співрозмовнику, нове висловлювання чи певна дія або її відсутність) [3]. З огляду на аналіз реалізації категорії адресата в англomовному дискурсі, а саме визначення межі смислового сприймання слухача, нас зацікавив другий етап мовленнєвого акту, зокрема процес сприйняття висловлювання слухачем. Звичайно, на досліджуваний процес безпосередньо впливають

правила виводу непрямих і прихованих смислів висловлювання; вплив висловлювання на емоційний стан, погляди і оцінки адресата, а також на його вчинки; форми мовленнєвого спілкування (інформативний діалог, дружня бесіда, сварка, суперечка тощо); оцінка мовцем загального фонду знань, інформативності, характеру та інтересів співрозмовника, а також дотримання правил комунікативного співробітництва.

Загальновідомо, що для діалогу є необхідними правила ведення розмови, які зводяться до наступного: створене максимально зрозумілим і послідовним, та відповідаючи темі розмови, повідомлення подається певними порціями. Це є суттєвим і обов'язковим з огляду на те, що при його порушенні ускладнюється процес порозуміння між комунікантами. Наприклад:

"Can you tell us if there is a farm near here where we could stay the night? I've gone lame."

"There's only our farm near, sir."

"And where is it?"

"Down here, sir."

"Will you show us the way?"

"Yes, sir." [4: 174]

Наведена розмова відбувається між двома співрозмовниками. Наміром одного з них є розпитати іншого про ферму, де б він із товаришем міг зупинитися. Наміром його співрозмовника є заповнити інформаційну лакуну першого, тобто повідомити йому про те, що його цікавить. Це повідомлення подається порціями: спочатку другий мовець повідомляє, що є лише одна ферма недалеко, а пізніше уточнює її місцезнаходження.

У лінгвістичних дослідженнях питанню порційного подання інформації надається особлива увага. Так, наприклад, в 1975 році американський аналітик Г. Грайс сформулював принцип кооперації, до якого входять чотири максими. Зокрема максима повноти інформації (англ.: the maxim of quantity) пов'язана з дозуванням інформації, необхідної для мовленнєвого акту. За нею висловлювання має містити не менше і не більше інформації, ніж вимагається [5]. Тобто висловлювання має бути досить інформативним, не занадто довгим та не дуже коротким. Для покращення сприйняття інформації адресатом, мовець повинен прагнути повідомити саме необхідну інформацію.

Сучасні лінгвісти А. Загнітко та І. Доманчева підкреслюють, що для різних видів мовленнєвої діяльності суспільство формує певні правила їх здійснення, тому є особливі правила ведення мовлення, які вони поділили на правила для мовця та слухача. З огляду на те, що діалогічне мовлення носить двосторонній характер, тобто співрозмовники по черзі виконують ролі мовця та слухача, обом комунікантам варто дотримуватись правил комунікативного співробітництва [3]. Одним із таких правил є те, що мовець повинен пам'ятати, що межа смислового сприйняття і концентрації уваги у слухача – обмежена.

У нашій статті ми вирішили дослідити, на скільки великою може бути межа смислового сприйняття у комунікантів при діалогічному мовленні, тобто частотність вживання різних діалогів, що відрізняються за кількістю реплік в англomовному дискурсі.

Нами були проаналізовані твори 7 американських та англійських авторів XX століття: J. Collins, L. Colwin, J. Galsworthy, J. Green, W. Holden, W. Maugham and E. Segal. Дослідження проводилось на матеріалі прикладів діалогів, виписаних із перших п'ятдесяти сторінок творів. Метою дослідження є з'ясувати частотність вживання діалогів, що складаються з різної кількості діалогічних едностей. Результати дослідження наведені в таблиці (Табл. 1).

Отже: **колонка 1** містить порядковий номер; **колонка 2** – імена авторів, художні твори яких були використані для вибірки прикладів; пункти: "Всього", "Середня кількість діалогів" та "Частота вживання у %"; **колонки 3, 4, 5 і т.д.** – кількість діалогів, відповідно з однією, двома, трьома і т. д. діалогічними едностями.

Проведений нами аналіз складався з двох етапів. Перший етап – визначення середньої кількості діалогів, що складаються із 1, 2, 3, 4 і т. д. діалогічних едностей (лінія 9). Щоб підрахувати середню кількість вживання діалогів із різною кількістю діалогічних едностей (ДЄ), ми використали елементи статистичного аналізу, зокрема скористались формулою:

$$\bar{x} = \frac{\sum (x_1 + x_2 \dots x_n)}{n_i},$$

де \bar{x} – середня кількість діалогів, що мають n діалогічних едностей, x_1 – кількість діалогів, що мають n ДЄ, з першої книжки, x_2 – кількість діалогів, що мають n ДЄ, з другої книжки, і т. д.; n_i – число авторів, художні твори яких були використані для дослідження.

Спочатку обрахуємо середню кількість діалогів, що містять одну діалогічну едність (\bar{x}_1). У цьому випадку x_1 – кількість діалогів, що мають одну ДЄ, з першої книжки, x_2 – кількість діалогів, що мають одну ДЄ, з другої книжки, і т.д.:

$$\bar{x}_1 = \frac{\sum (2+1+8+3+0+0+6)}{7} = 2,86.$$

Аналогічно ми визначаємо середню кількість діалогів, що складаються з двох ДЄ (\bar{x}_2), трьох ДЄ (\bar{x}_3) і т. д. аж до \bar{x}_{26} – максимальна кількість діалогічних єдностей, із якої складався діалог у текстах, що досліджувались (лінія 9).

Знаючи середню кількість діалогів, що склалися з однієї, двох, трьох і т. д. діалогічних єдностей, ми можемо визначити частоту вживання діалогів із різною кількістю ДЄ, в чому і полягає мета другого етапу нашого дослідження.

Для визначення частоти вживання діалогів з різною кількістю реплік ми скористались формулою:

$$\frac{\bar{x}_{\text{заг}}}{100\%} = \frac{\bar{x}_n}{y_n\%},$$

де $\bar{x}_{\text{заг}}$ – загальна кількість діалогів, що складаються з однієї, двох, трьох і т. д. ДЄ, тобто сума діалогів із діалогічними єдностями від однієї до двадцяти шести:

$$\bar{x}_{\text{заг}} = \bar{x}_1 + \bar{x}_2 + \dots + \bar{x}_n,$$

$$\bar{x}_{\text{заг}} = 2,86 + 3,29 + 1,57 + 2,86 + 2,14 + 2,14 + 0,43 + 0,43 + 0,86 + 0,57 + 0,43 + 0,57 + 0,29 + 0,29 + 0,14 + 0,14 + 0,29 + 0,14 = 19,44;$$

\bar{x}_n – середня кількість вживання діалогів з n – кількістю ДЄ; $y_n\%$ – частота вживання діалогів з n – кількістю ДЄ в процентах.

Отже, обчислимо частоти вживання діалогів з кількістю ДЄ від 1 до 26 в процентах.

$$y_1\% = \frac{2,86 \cdot 100\%}{19,44} = 14,71\%.$$

Частота діалогів, що складаються з однієї діалогічної єдності – 14,71%.

Аналогічно обраховувались частоти вживання діалогів з двома, трьома і т. д. аж до діалогів, що складаються з двадцяти шести діалогічних єдностей. Обчислені нами цифри наведені в таблиці, лінія 10.

Проведені обчислення дали нам змогу намалювати діаграму частоти вживання діалогів із різною кількістю діалогічних єдностей (Рис. 1).

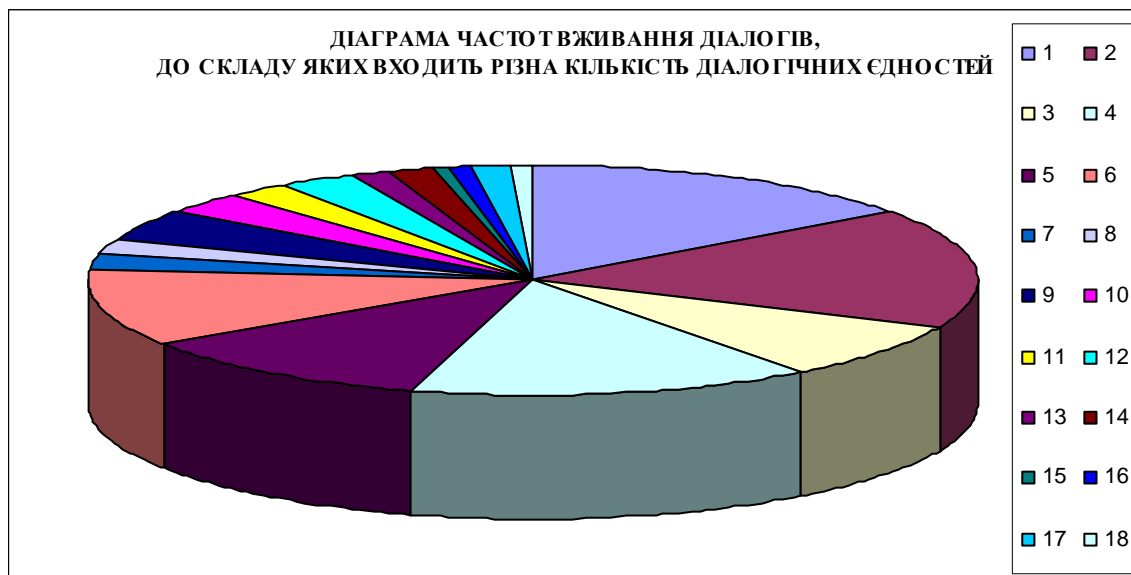

Рис. 1. Діаграма вживання діалогів, до складу яких входить різна кількість ДЄ.

- 1 – частота вживання діалогів з 1 ДЄ (14,17 %);
- 2 – частота вживання діалогів з 2 ДЄ (16,92 %);
- 3 – частота вживання діалогів з 3 ДЄ (8,08 %) і т. д.

Висновки. Отже, можемо побачити, що найчастіше зустрічаються діалоги, які складаються не більше, ніж із шести діалогічних єдностей (1ДЄ – 14,72 %; 2ДЄ – 16,93 %; 3ДЄ – 8,08 %; 4ДЄ – 14,72 %; 5 та 6ДЄ – 11,01 %). Діалоги, які містять більше діалогічних єдностей, наприклад 7, 8 і т. д. зустрічаються рідше (див. таблицю та діаграму), тобто їх процентне відношення: 7,64 % до 23,51 %. Таким чином, оскільки межа смислового сприймання та уваги у слухача обмежені, діалоги, що містять багато діалогічних єдностей, зустрічаються рідко.

Вивчення особливостей реалізації текстових категорій адресата і адресанта в діалогічних фрагментах має практичне значення для викладання курсу прагматики при вивченні теми "Мовленнєвий акт", теоретичної граматики при вивченні теми "Прагматичний аспект речення", методики викладання

англійської мови при вивченні теми "Навчання діалогічного мовлення" та при проведенні практичних занять з англійської мови при навчанні формування умінь і навичок діалогічного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Richards J. C. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / [Richards J. C., Platt J., Platt H.]. – Harlow : Pearson Education Limited, 1999. – 423 p.
2. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London ; New York : Longman, 1983. – 257 p.
3. Загнітко А. П. Основи мовленнєвої діяльності : [навчальний посібник] / А. П. Загнітко, І. Р. Домрачева. – Донецьк, Український Культурологічний Центр, 2001. – 56 с.
4. English Short Stories of the 20th Century // The Collection of Short Stories. – Moscow : Rainbow, 1988. – 416 p.
5. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics, V. 3 / [ed. by P. Cole and J. L. Morgan. – N. Y. : Academic Press, 1975. – P. 41–58.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Richards J. C. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics / [Richards J. C., Platt J., Platt H.]. – Harlow : Pearson Education Limited, 1999. – 423 p.
2. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London ; New York : Longman, 1983. – 257 p.
3. Zagnitko A. P., Domracheva I. R. Osnovy movlennevoi diialnosti [Bases of the Language Activity] : [navchalnyy posibnyk] / A. P. Zagnitko, I. R. Domracheva. – Donetsk : Ukrainskii Kulturologichnii Tsent, 2001. – 56 s.
4. English Short Stories of the 20th Century // The Collection of Short Stories. – Moscow : Rainbow, 1988. – 416 p.
5. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics, V. 3 / [ed. by P. Cole and J. L. Morgan. – N. Y. : Academic Press, 1975. – P. 41–58.

Матеріал 12.02. 2014 р.

Захарчук Н. В. Реализация категории адресата в диалогических фрагментах (на примере англоязычного дискурса).

В статье приведен краткий анализ особенностей реализации категорий коммуникантов, в частности адресата, в диалогической речи. Автор определяет основные особенности диалогического общения в англоязычном дискурсе по отношению к объекту речи и выясняет границу смыслового восприятия и концентрации внимания у слушателя путем определения частотности употребления диалогов с разным количеством реплик.

Ключевые слова: *речевой акт, правила коммуникативного сотрудничества, адресант, адресат, предел смыслового восприятия адресата.*

Zakharchuk N. V. The Implementation of the Addressee Category in the Dialogue Fragments (on the Example of the English-Language Discourse).

The problem of the communication culture acquires the great meaning as never before taking into account the intensity of the development of international and interpersonal connections of different countries of the world. The author conducts the analysis of peculiarities of the realization of the communicants' categories, particularly addressees, in dialogic speech, which achievement requires solving the following tasks: to determine basic peculiarities of the dialogic communication in the English-language discourse in relation to the speech object; analyze the rules of the communicative cooperation and define the threshold of the semantic perception and the attention concentration at the listener by means of finding out the frequency of usage of the different dialogues, which are differed by the quantity of remarks. It is emphasized that the main feature of any type of the language communication is that it includes speech act. In the typical speech situation, which contains a speaker, a listener and the speaker's expressions, the expression is connected with different types of acts. During the communication, a speaker sets in the motion articulation organs and utters sounds. At the same time he /she performs other acts: informs the listeners or causes the irritation or boredom at them. Also the speaker performs acts, which include remembering of these or those persons and places etc. The author thinks that the study of peculiarities of realizing textual categories of addresses and addressers in the dialogic fragments has the practical meaning for teaching the course of pragmatics at studying the topic "Language Act", theoretical grammar at studying the topic "Pragmatic Aspect of the Sentence", the methodology of teaching English language at studying the topic "Teaching Dialogic Speech" and at conduction of practical tasks in English during the formation of skills and habits of the dialogic speech.

Keywords: *speech act, rules of communicative cooperation, sender, addressee, the addressee's semantic perception limit.*